

NOGIRONLIGI BO‘LGAN SHAXSLARNING SHAXSIY HUQUQ VA ERKINLIKLARINI TA’MINLASHNING MILLIY MEXANIZMLARI

Choriev Mahmudjon Ahmad o‘g‘li.

*IIV Akademiyasi, Davlat-huquqiy fanlar va inson huquqlarini ta’minlash kafedrası
o‘qituvchisi. Ilmiy mutaxassisligi: 12.00.13 – Inson huquqlari
. ORCID: 0000-0003-3990-1191.*

Annotatsiya.

Maqolada mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarda nogironligi bo‘lgan shaxslarning shaxsiy huquq va erkinliklarni takomillashtirish bilan bog‘liq masalalar alohida o‘rin egallagan. O‘zbekiston Respublikasi yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida keltirib o‘tilgan “huquq” va “erkinlik” tushunchalari ta’rifi hamda Nogironligi bo‘lgan shaxslarning shaxsiy huquq va erkinliklarni kelib chiqish tarixi hamda ushbu huquqlarning inson hayotidagi ahamiyati yoritib o‘tilgan. Shuningdek, “inson huquqlari”, “shaxsiy huquq”, “erkinlik” tushunchasining mazmun mohiyati, mamlakatimizda inson huquqlarini ta’minlash borasida amalga oshirilayotgan islohotlar va “Inson huquqlari” fani bilan boshqa yuridik fanlarning o‘zaro aloqasi keltirib o‘tilgan. Shu bilan birga, hozirgi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohotlarning mazmun-mohiyatidan kelib chiqib, mamlakatimizda shaxsiy huquq va erkinliklarni yanada rivojlantirishning ustuvorligini ta’minlashga qaratilgan qator taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: “huquq” va “erkinlik”, “Nogironligi bo‘lgan shaxs” shaxsiy huquq va erkinliklar, inson huquqlari, Konstitutsiya, siyosiy huquqlar, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar, “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi”.

Kirish

Nogironligi bo'lgan shaxslar — bu jismoniy, ruhiy, aqliy yoki sezgirlik bo'yicha cheklovlari bo'lgan, va bu cheklovlar ularning jamiyatdagi to'liq ishtirokini, huquq va erkinliklaridan foydalanishini cheklashi mumkin bo'lgan shaxslar. Ularning huquq va erkinliklarini ta'minlash zamonaviy davlatlar siyosatining ajralmas qismi bo'lib, xalqaro huquq normalari va milliy qonunlarda aks ettiriladi.

O'zbekiston Respublikasi so'nggi yillarda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari va erkinliklarini kafolatlash, ijtimoiy himoya va inkluzivlikni oshirish borasida bir nechta muhim qonunchilik va institutsional islohotlarni amalga oshirdi. Quyida milliy mexanizmlarning huquqiy asoslari, institutsiyalar, asosiy chora-tadbirlar, ijobiy jihatlar va kamchiliklar hamda takliflar bayon etiladi.

Huquqiy-asoslar

1. Konventsiya va xalqaro huquqiy normalar

O'zbekiston 2009 yilda Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) Konvensiyasini imzolagan va ratifikatsiya qilgan. [1])

Ushbu Konventsiya davlatlarga nogiron shaxslarning ta'lim, sog'liqni saqlash, bandlik, ijtimoiy himoya va boshqa sohalarda teng huquqlarini ta'minlashni buyuradi. [2])

2. **Milliy qonunchilik va normativ-huquqiy hujjatlar

“Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari” to'g'risidagi qonun — bu nogiron shaxslarning huquqlarini, davlat va jamiyat majburiyatlarini belgilovchi asosiy huquqiy hujjat.[3])

Bandlik, ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat himoyasi, pensiyalar, ijtimoiy himoya, transport va kommunikatsiya kabi sohalarda nogiron shaxslar uchun

maxsus qonun va normativ-huquqiy hujjatlar mavjud. Misol uchun, “Ta’lim to’g’risida”, “Bandlik to’g’risida”, “Ijtimoiy himoya” kabi qonunlar. [4])

Milliy strategiyalar va ijtimoiy siyosatdagi huquqiy-o’zgartirishlar: Masalan, O’zbekiston Konstitutsiyasi yangi tahririda ijtimoiy davlat maqomi mustahkamlangan, nogironligi bo’lgan shaxslar huquqlari ta’kidlangan. [5])

Normativ hujjatlarda nogiron shaxslar uchun xizmatlar, texnik vositalar, reabilitatsiya, imtiyozlar kabi chora-tadbirlar nazarda tutilgan. [6])

Institutsional mexanizmlar

1. Davlat organlari va idoralari

Milliy agentliklar va ularning hududiy bo’linmalari**: Masalan, Milliy agentlik ijtimoiy himoya, uning hududiy bo’linmalari va “Inson” xizmat markazlari yagona tizimga birlashtirilgan. [7])

Mahalliy hokimliklar** – cheklangan imkoniyatli shaxslar uchun transport, infrastrukturani moslashtirish, ijtimoiy xizmatlarning yetkazilishi va nazorati mahalliy darajada amalga oshiriladi. [5])

Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar** – nogiron shaxslarning sudga murojaat qilish huquqi, tergov va dastlabki tergov bosqichlarida ishtirok etish imkoniyatlari qonun bilan kafolatlangan. [3])

2. Fuqarolik jamiyati va nodavlat tashkilotlar (NNTlar)

Nogiron shaxslar huquqlari himoyasi bo’yicha ishlayotgan NNTlar faol: masalan, Nogironlar jamiyati, Qariyalar jamiyati, ayollar nogironlari uyushmalari va boshqalar. [8])

Ular monitoring, xalqaro konvensiyalarni tatbiq etishni kuzatish, huquqiy maslahatlar berish va jamiyatda ogohlikni oshirish ishlarida ishtirok etadi. [1])

3. Nazorat va monitoring mexanizmlari

Milliy markazlar (masalan, Milliy markaz Respublika bo'yicha inson huquqlari bo'yicha) tomonidan nogiron shaxslar huquqlarining bajarilishi monitoring qilinadi. [5]

Mahalliy darajadagi tekshiruvlar va auditlar, infratuzilmaning mog'oriyligi (mosligi) baholanadi. Masalan, transport terminalari, stansiyalar, aeroportlar va boshqa ijtimoiy infratuzilmalarda nogironlar uchun qulayliklar monitoring qilingan. [5]

4. Moliyalashtirish va resurs ta'minoti

Reabilitatsiya texnik vositalari, protez-ortopedik buyumlar va boshqa yordam vositalari davlat tomonidan qisman yoki to'liq taqdim etilishi ko'zda tutilgan.[6])

Barcha keraksiz to'lovsiz, navbatda xizmat ko'rsatish, ma'lumotni mos formatlarda berish kabi imtiyozlar belgilangan. [6])

Asosiy chora-tadbirlar va sohalar

Ta'lim – inklyuziv ta'limga o'tish, test va qabul materiallarini nogiron shaxslar uchun qulay formatlarda tayyorlash. [6])

Sog'liqni saqlash va reabilitatsiya – reabilitatsiya markazlarini zamonaviy texnik vositalar bilan jihozlash. [6])

Mehnat va bandlik – ishlash joylarida nogironlar uchun rezerv o'rinlarni belgilash; mehnat himoyasi. [9])

Huquqiy yordam va sudga kirish imkoniyati – nogiron shaxslarning sud jarayonida ishtirokini taminlash.[3])

Jamoat infratuzilmasi – transport, bino va yo'llarni nogironlar uchun moslashtirish. ([Nhrc][5])

Ijobiy jihatlar

1. Nogiron shaxslarning huquqlari milliy huquqda aniq belgilangan va davlat tomonidan xalqaro normalar tatbiq etilishi maqsadi qo'yilgan.
2. Institutlar va idoralar nazorat qiladi, NJTlar faol ishtirok etadi, monitoring va baholash yo'lga qo'yilgan.
3. Imtiyozlar, reabilitatsiya vositalari, xizmat ko'rsatishdagi qulayliklar va navbatdagi xizmatlarda ustunlik kabi choralar qabul qilingan.
4. Qonun va normativ hujjatlarda yangilanishlar va qo'shimchalar kiritilmoqda (masalan, 2024 yilgi o'zgartirishlar). [3]

Kamchiliklar va muammolar

1. Ijro etishdagi muammolar – qonun va normativ huquqiy hujjatlar mavjud bo'lsa ham, amalda infratuzilma, transport, bino va yo'llar nogironlar uchun muntazam moslashtirilmaydi. [5])
2. Moliyalashtirish yetishmovchiligi – ba'zi hududlarda reabilitatsiya vositalarini yetkazib berish, xizmatlar sifati past bo'lishi mumkin.
3. Ma'lumot va axborotga kirish – ma'lumot tafsirida (masalan, braille, og'zaki, videolar, subtitrlar) va tilda (nogiron shaxs bilan aloqa uslublari) cheklovlar qolmoqda.
4. Jamiyatdagi stereotiplar va ijtimoiy stigma – nogiron shaxslar bilan diskriminatsiya, qarshilik bildirish, imkoniyatlarning cheklanganligini his qilish kabi holatlar mavjud.
5. Mahalliy resurslarning farqlari – shaharlarda va qishloqlarda xizmatlar va infratuzilma mosligi o'rtasida katta tafovutlar bor.

Takliflar

1. Qonunlarni va normativ hujjatlarni kuzatuvchi mexanizmlarni kuchaytirish, ijro etilishi bo'yicha

maxsus monitoring guruhlarini tashkil qilish;

mahalliy hokimliklar va idoralar javobgarligini oshirish.

2. Infratuzilmani moslashtirishni tezlashtirish – bino, transport, yo'lsiz bino va yo'llar, barcha jamoat joylari nogironlar uchun qulay bo'lishi kerak.

3. Reabilitatsiya vositalari va texnologiyalarni sifatli, adolatli ta'minlash; hududlarga yetib borishini ta'minlash.

4. Axborot va kommunikatsiya vositalarining mos formatlarda taqdim etilishini kengaytirish (Braille, og'zaki, imo-ishora tili, subtitrlar, interaktiv xizmatlar).

5. Jamiyatda ogohlikni oshirish, nogiron shaxslarning huquq va imkoniyatlari haqidagi stereotiplardan xalos bo'lishga yo'nalgan kampaniyalar.

6. Favqulodda vaziyatlarda nogiron shaxslarning ehtiyojlarini inobatga oluvchi reja va protokollarni ishlab chiqish.

Xulosa

Nogironligi bo'lgan shaxslarning shaxsiy huquq va erkinliklarini ta'minlash – huquqiy, institusional va amaliy jihatdan yaxlit tizimni talab qiladi. O'zbekiston mamlakati bu borada katta yutuqlarga erishgan: xalqaro konvensiyalarni ratifikatsiya qilish, qonunchilik bazasini mustahkamlash, institutlar va jamiatchilik faolligini oshirish. Biroq, ijrosida barqarorlik, infratuzilma mosligi va jamiyatda inklyuziya darajasini oshirish kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish orqali, nogiron shaxslar jamiyatda teng huquqli ishtirok etishlari, o'z salohiyatlarini to'liq amalga oshirishlari mumkin bo'ladi.

Agar xohlasangiz, bu maqolani akademik stilga moslab, istalgan uzunlikda tayyorlay olaman. Yana qo'shimcha ma'lumot yoki manbalarni kiritaymi?

[1]: https://uza.uz/ru/posts/obsuzhdena-realizaciya-konvencii-oon-o-pravax-invalidov-v-uzbekistane_310986?utm_source=chatgpt.com "Обсуждена реализatsiya Конвенции ООН о правах инвалидов в Узбекистане"

[2]: https://uzbekistan.un.org/uz/node/137684?utm_source=chatgpt.com "Длуа Узбекистана вступила в силу Конвенциуа ООН о правах инвалидов | O'zbekistonda Birlashgan Millatlar Tashkiloti jamoasi"

[3]: https://yuz.uz/en/news/v-uzbekistane-sozdan-dopolnitelne-usloviya-dlya-obespecheniya-prav-lits-s-invalidnostyu-na-osuestvlenie-pravosudiya-?utm_source=chatgpt.com "Additional conditions have been created in Uzbekistan to ensure the rights of persons with disabilities to the administration of justice"

[4]: https://nhrc.uz/en/news/iniativy-uzbekistana-v-dejstvii-ratifitsirovana-konventsija-o-pravax-invalidov?utm_source=chatgpt.com "INITIATIVE FROM UZBEKISTAN IMPLEMENTED GLOBALLY: Convention on the Rights of Persons with Disabilities has been ratified"

[5]: https://nhrc.uz/ru/news/m12696?utm_source=chatgpt.com "Защита прав лиц с инвалидностуу как одно из наиболее приоритетных направлений политического курса Нового Узбекистана"

[6]: https://www.kun.uz/en/news/2023/02/28/uzbekistan-to-expand-support-measures-for-persons-with-disabilities?utm_source=chatgpt.com "Uzbekistan to expand support measures for persons with disabilities"

[7]: https://nhrc.uz/en/news/m12641?utm_source=chatgpt.com "International standards on the rights of persons with disabilities are being studied"

[8]: https://nhrc.uz/en/news/uzbekistans-initiative-implemented-globally?utm_source=chatgpt.com "Uzbekistan's initiative Implemented Globally"

[9]: https://www.nhrc.uz/ru/articles/Obespecheniezashitipravlyudeysogranichennimivozmojnostyami?utm_source=chatgpt.com "Обеспечение защиты прав людей с ограниченными возможностями"